

Згідно з частиною 8 статті 5 Закону України № 327–УІІІ [3] енергосервісний договір припиняється достроково у разі, якщо сукупна сума виплат, здійснених на користь виконавця енергосервісу, досягла ціни енергосервісного договору.

Враховуючи вище викладенні положення Закону України № 327–УІІІ [3], розмір показника ефективності енергосервісного договору та термін його дії, які встановлюються окремими умовами договору, є такими, що фактично впливають на розмір платежу учаснику.

Дослідження питань щодо документального обґрунтування суми збитку від проведення закупівель товарів, робіт, послуг за державні кошти, судово-економічною експертизою проводиться в розрізі фактів, виявлених та зазначених в Акті фінансового контролю щодо завданих збитків при проведенні закупівель внаслідок недотримання вимог законодавства, відповідно до зазначених у Акті статей Закону України про держзакупівлі (публічні торги).

В разі встановлення недотримання вимог чинного законодавства при проведенні закупівель енергосервісу, судово-економічною експертизою проводиться співставлення фактично сплаченої вартості таких послуг із даними про фактичну економію з метою підтвердження суми збитку від проведення закупівель за бюджетні кошти, яка встановлена в Акті фінансового контролю. Таким чином, методика проведення даних досліджень відрізняється в цій частині від загального випадку дослідження закупівель товарів, робіт, послуг за державні кошти [6].

Є підстави вважати, що питання розрахунку енергетичної та економічної ефективності енергосервісних послуг будуть порушуватися в майбутньому в досудовому розслідуванні та судовому розгляді відповідної категорії справ. Однак для вироблення єдиного підходу до визначення показника ефективності енергосервісного договору вкрай бажаним було розроблення спільної методики, яка могла б навести певний порядок в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Енергетичної стратегії України до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605–р. *Урядовий кур'єр*. 2017. 08 верес. (№ 167). С.10.
2. Гарарук І. Генеза розвитку енергосервісних договорів в окремих країнах світу. *Юридична Україна* 2016 № 11–12. С.18–25.
3. Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації : закон України від 09.04.2015 № 327–УІІІ. *Голос України*. 2015. 08 трав. (№ 81). С.10–20.
4. Корчміт О., Радійчук Л. Закупівлі енергосервісу через Prozorro: прозорість, масштаб інвестування та прогнозування. *Радник в сфері державних закупівель*. 2018 № 01 (76). С. 19–24
5. Про затвердження Примірного енергосервісного договору : постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2015 № 845. *Урядовий кур'єр*. 2015. 12 листоп. (№ 211). С.8.
6. Експертна методика за реєстраційним кодом 11.2.48 «Методика проведення судово-економічних експертиз з визначення збитків при проведенні закупівель товарів, робіт, послуг за бюджетні кошти». URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/page/18> (дата звернення: 28.02.2019).

УДК 343.98:33

Ількова Н. В., завідувача лабораторією Дніпропетровського
НДІСЕ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7255-397X>,

e-mail: expert_dndise@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПО ВИРІШЕННЮ ПИТАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З БАНКРУТСТВОМ ПІДПРИЄМСТВ

Нестабільність світової економіки, протягом останнього часу, сприяє формування такого середовища, характерною рисою якого є різке зростання числа банкрутств підприємств на тлі уповільнення темпів економічного розвитку. Українська економіка на мікрорівні відчуває сильний вплив зовнішньої макроекономічної циклічності, екзогенних параметрів кризових явищ, та ендегенних, які відрізняються подвійною природою (ймовірнісною та цільовою). З іншого боку, національні підприємства мають власну внутрішню циклічність як складний взаємозв'язок відтворювальних процесів та конкурентних переваг, що виливається у значну кількість банкрутств шляхом приховування банкрутства, фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства.

Кризи та банкрутства неминучі в ринковій економіці й надзвичайно мінливі. Криміналізація даної сфери економіки зумовлює безперервний пошук теоретичних та практичних моделей експертного дослідження та аналізу фінансово-господарського стану підприємств, виявлення ознак приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, виявлення формування незадовільної структури балансу для здійснення випереджувальних заходів щодо запобігання банкрутству підприємств.

З метою наближення до Міжнародних стандартів фінансової звітності у 2013 році в Україні, відбулось реформування системи бухгалтерського обліку, оновлено форми фінансової звітності, удосконалено підходи до її складання. наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (далі – наказ № 73) визнано таким, що втратив чинність наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999 № 87 «Про затвердження Положень (стандартів) бухгалтерського обліку». Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», який затверджено наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 (далі – НП(С)БО 1), визначено мета, склад і принципи підготовки фінансової звітності та вимоги до визнання і розкриття її елементів [7].

Світові наукові дослідження, присвячені різним аспектам банкрутства, сходять до оцінки кредитного ризику господарюючих суб'єктів, на якій деякі консалтингові компанії почали спеціалізуватися в середині XIX ст. [1]. Вважається, що спочатку прогнозування неспроможності підприємств здійснювалося винятково якісними методами [3]. Зауважимо, однак, що в епоху Відродження кредитори при оцінці фінансового стану позичальників орієнтувалися на величину чистих активів («чистого майна»). Як відзначають М. Кутер та Я. Соколов в коментарях до Трактату про рахунки і записи Луки Пачолі, рахунок «Капітал» дозволяв «визначити ... розмір чистого майна, тобто здійснити перевірку на банкрутство» [3]. Таким чином, чисті активи можна розглядати як історично перший фінансовий показник, який був використаний для прогнозування банкрутства та оцінки фінансової стабільності.

Лише на початку XX ст. коефіцієнтний аналіз фінансового стану підприємств почав поступово впроваджуватися в аналітичну практику. Особливої уваги в цьому плані заслуговує модель Дюпон (DuPont Model) як одна з перших фінансових моделей оцінки фінансового стану підприємств, побудованих із застосуванням фінансових коефіцієнтів. Дана модель була розроблена і впроваджена в практику роботи компанії «Дюпон» Франком Дональдсоном Брауном в 1912 році. Причому першим показником, що використовувався з метою прогнозування неспроможності, був коефіцієнт поточної ліквідності, вперше відзначений в літературі в 1908 році, а авторство даного коефіцієнта приписується У. Розендейлу [5]. Також треба зазначити, що ранні наукові роботи в області кількісного аналізу ризику банкрутства корпорацій датуються 30–40 роки XX ст. Так, в своїх дослідженнях Пол Фіцпатрік встановив, що значення деяких фінансових коефіцієнтів істотно розрізняються для благополучних та збанкрутілих компаній [4]. До подібних висновків незалежно один від одного приходять також інші автори. Починаючи з кінця 1960-х років дослідження і прогнозування банкрутства стає самостійним напрямком економічної науки, який починає стрімко розвиватися. Формується фінансова школа прогнозування банкрутства (Distress Prediction School), засновниками якої традиційно вважаються Вільям Бівер та Едвард Альтман. Перший в 1965 році статистично обґрунтував систему показників ймовірності банкрутства [2], а другий в 1968 році вперше застосував метод мультиплікативного аналізу для прогнозування банкрутства [3].

До теперішнього часу розроблено безліч методичних підходів дослідження банкрутства. Новітні моделі оцінки фінансової неспроможності базуються на значних вибірках, забезпечуючи високу прогнозну точність. Діагностика банкрутства виступає одним з ключових напрямків аналізу діяльності підприємства і в той же час становить її методологічну основу, зумовлюючи базові припущення і найважливіші напрямки оцінки фінансового стану підприємств, релевантний методичний інструментарій, необхідні джерела інформації та ін.

Враховуючи актуальність в експертній практиці досліджень з питань банкрутства підприємств, збільшення кількості призначених судово-економічних експертиз з питань приховування банкрутства, фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства підприємств, в Дніпропетровському НДІСУ в 2018 році за планом Міністерства юстиції України проведено науково-дослідну роботу на тему: «Методичні рекомендації при проведенні судово-економічних

експертиз по вирішенню питань, пов'язаних з банкрутством підприємств (приховування банкрутства, фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства)».

Відповідно до Методики № 11.0.08 «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз» для забезпечення повноти проведення судових експертиз та експертних досліджень з питань виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства підприємств необхідно в сукупності використовувати спеціальні методи економічного дослідження, зокрема, документальної перевірки, співставлення, економічного аналізу та моделювання [6].

Аналіз показників фінансової звітності базується на одержанні відповідних коефіцієнтів і співвідношень, які характеризують різні аспекти фінансового стану підприємства. Такий аналіз дає можливість оцінити фінансову стійкість підприємства, його ліквідність й ефективність діяльності, узагальнювати показники й порівнювати результати діяльності підприємства у динаміці.

При вирішенні судово-економічною експертизою питання чи мають показники фінансово-економічного стану підприємства за визначений період ознаки доведення до банкрутства, фіктивного банкрутства, прихованого банкрутства на підставі даних фінансової звітності, статистичної звітності, бухгалтерського обліку та інших документів, що надаються на дослідження, проводиться розрахунок показників з поглибленим аналізом фінансово-господарського стану, на підставі яких робляться проміжні висновки в розрізі вертикального, горизонтального та фінансового аналізу.

Фіктивним може бути визнано банкрутство у разі, якщо підприємство-боржник (за наявності у нього на це можливості) не задовольнило вимоги кредиторів та зобов'язання перед бюджетом у повному обсязі на момент його звернення до господарського суду із заявою про визнання своєї неплатоспроможності.

Під час виявлення ознак фіктивного банкрутства необхідно враховувати наявність офіційної заяви власника або службової особи підприємства-боржника до господарського суду щодо порушення провадження у справі про банкрутство щодо цього підприємства, на підставі якої винесено відповідну ухвалу суду, та фактичної можливості задоволення вимог кредиторів, у тому числі зобов'язань перед бюджетом, у повному обсязі на момент звернення до суду.

Під час здійснення аналізу та виявлення ознак фіктивного банкрутства необхідно проаналізувати в сукупності основні показники (Джерело інформації НП(С)БО 1 (Баланс форма № 1):

- Оборотні активи, тис. грн.: Форма 1 рядок 1195–1170;
- Поточні зобов'язання підприємства, тис. грн.: Форма № 1 р.1695 – р. 1660 – р. 1665 + р.1700;
- Коефіцієнт покриття: Форма 1 рядок 1195–1170/ Форма № 1 р.1695 – р. 1660 – р. 1665 + р.1700;
- Рентабельність продукції, %: Форма № 2 (р.2090/р.2050)х 100;
- Забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами: Б/ПК.

Ознаками доведення до банкрутства є наявність дій відповідних осіб боржника, які призвели до погіршення платоспроможності підприємства, у зв'язку з чим боржник був не в змозі задовольнити в повному обсязі вимоги кредиторів або сплатити обов'язкові платежі.

Основними ознаками навмисного погіршення фінансово-господарського стану підприємства, що можуть бути виявлені в ході проведення експертизи є:

- одночасне значне збільшення розміру кредиторської та дебіторської заборгованості;
- збиткова діяльність протягом двох років;
- відхилення показників ліквідності від граничного значення.

Насамперед необхідно визначити, чи змінився рівень забезпечення зобов'язань кредиторів за період, що аналізується.

Рівень забезпечення зобов'язань кредиторів характеризується такими показниками:

- забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами (відношення суми активів боржника до суми його зобов'язань);
- забезпечення зобов'язань боржника його оборотними активами (відношення оборотних активів до суми зобов'язань боржника);

— розмір чистих активів (різниця між сумою активів підприємства та його зобов'язань).

Під час здійснення аналізу та виявлення ознак доведення до банкрутства необхідно проаналізувати в сукупності основні показники (Джерело інформації НП(С)БО 1 (Баланс форма № 1):

— Забезпечення зобов'язань боржника усіма його активами (відношення суми активів боржника до суми його зобов'язань): $\Phi.1 \text{ р.1300}/(\Phi.1 \text{ (р. 1595-р.1520-р.1525)}+\Phi.1 \text{ (р.1695-р.1660-р.1665+р.1700)})$;

— Забезпечення зобов'язань боржника його оборотними активами (відношення оборотних активів до суми зобов'язань боржника): $\Phi.1 \text{ (р.1195-р.1170)}/(\Phi.1 \text{ (р. 1595-р.1520-р.1525)}+\Phi.1 \text{ (р.1695-р.1660-р.1665+р.1700)})$;

— Розмір чистих активів (різниця між сумою активів підприємства та його зобов'язання).

До ознак приховуваного банкрутства належить надання третім особам (банківським установам, державним установам, постачальникам, покупцям) завідомо неправдивої інформації про фінансово-господарський стан підприємства.

Для документальної перевірки достовірності даних фінансової звітності та її відповідності даним бухгалтерського обліку, в першу чергу зіставляються зазначені документи та здійснюються відповідні арифметичні розрахунки.

Під час здійснення аналізу та виявлення ознак приховуваного банкрутства необхідно проаналізувати в сукупності основні показники (Джерело інформації НП(С)БО 1 (Баланс форма № 1):

— майно, яке знаходиться у розпорядженні підприємства, тис. грн.: форма № 5;

— дебіторська заборгованість, тис. грн.: 1125/1155;

— прострочена частина дебіторської заборгованості, %: аналітична інформація;

— кредиторська заборгованість, тис. грн.: 1595+1695;

— розмір штрафів та пені, тис. грн.: аналітична інформація;

— розмір збитків, тис. грн.: 2355;

— кількість справ, розпочатих у суді (відповідач підприємство, штук: аналітична інформація;

— розмір інвестицій, у тому числі в основну діяльність, тис. грн.: аналітична інформація;

— частка доходів від неосновної діяльності в структурі доходів підприємства, %: $(2200+2220+2240)/2190$;

— коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K > = 0,5$): 1165/1695;

— коефіцієнт поточної ліквідності ($K > = 2$): 1195/1695.

В науковому звіті «Методичні рекомендації при проведенні судово-економічних експертиз по вирішенню питань, пов'язаних з банкрутством підприємств (приховування банкрутства, фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства)» авторами проведено аналіз законодавчих та нормативно-правових актів щодо аналізу банкрутства підприємств в Україні, наведено об'єкти дослідження та джерела інформації, методи дослідження, що використовуються при визначенні питань, пов'язаних з банкрутством підприємств (приховування банкрутства, фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства), проаналізовано експертну практику з дослідження відповідних економічних показників.

В подальших дослідженнях планується більш поглиблений економічний аналіз для визначення основних критеріїв та показників фінансово-господарського стану підприємства при проведенні судово-економічних експертиз з питань банкрутства.

Список використаних джерел:

1. Altman E. Corporate distress prediction models in a turbulent economic and Basel II environment. September, 2002. URL: <http://hdl.handle.net/2451/26496>.

2. Altman E. Financial ratios, discriminant analysis, and the prediction of corporate bankruptcy. *The Journal of Finance*, 1968. September. P. 594–595.

3. Beaver W. H. Financial ratios as predictors of failure. *Journal of Accounting Research*. Vol. 4. Empirical Research in Accounting: Selected Studies. 1966. P. 71–111.

4. FitzPatrick P. J. A comparison of the ratios of successful industrial enterprises with those of failed companies. *Certified Public Accountant*. 1932. October. P. 598–605; November. P. 656–662; December. P. 727–731.

5. Rosendale W. M. Credit department methods. *Bankers' Magazine*. 1908. P. 183–184.

6. Реєстр методик проведення судових експертиз : Методики № 11.0.08 «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз» URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/page/14>.

7. Національне положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 28.02.2013 за № 336/22868.

8. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях : научное электронное издание / перевод и редакция проф. М. И. Кутера. Майкоп : ЭЛИТ, 2015. С. 161.

УДК 343.98

Марченко Т. В., ст. судовий експерт Харківського НДІСЕ

ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКСПЕРТИЗ З ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ПІДТВЕРДЖЕННЯ НЕСТАЧІ ПАЛИВНО-МАСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

Одним із важливіших завдань економічної експертизи з дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності, які встановлено Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 і зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145 (зі змінами і доповненнями), є визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі основних засобів, грошових коштів, матеріальних цінностей, у тому числі нестачі паливно-мастильних матеріалів (ПММ) [1].

Процес дослідження експертом наданих йому документів, матеріалів, при вирішенні завдання щодо документального підтвердження нестачі, треба розпочати із вивчення матеріалів інвентаризації, оскільки саме ці інформаційні джерела є головними, нормативно встановленими документами про виявлені невідповідності бухгалтерського обліку фактичним даним про стан активів суб'єкта господарювання.

Проте є випадки, коли на вирішення судовим експертам-економістам правоохоронними органами, судами призначаються експертизи щодо документального підтвердження нестачі, у тому числі ПММ, не за наданими на дослідження матеріалами інвентаризації та первинними, обліковими документами підприємства, а за скріншотами, тобто фотокопіями зображень на екрані документів, програм, діаграм тощо.

Наприклад, можуть ставитись таке питання: чи підтверджуються висновки звіту аудитора в частині встановленої нестачі в результаті зливу дизельного палива з баку (зазначається марка службового автомобіля підприємства) за період (зазначається період)?

При цьому, матеріали справи містять лише фотокопії скріншотів екрану монітора, в якому відображене графічне зображення рівня палива в баку автомобіля (у відсотковому вимірі) в певний проміжок часу за даними програми електронної системи контролю техніки та акта інвентаризації, складений на підставі даних, відображених в скріншоті, до того ж в акті інвентаризації визначено лише різницю між даними щодо кількості ПММ в баку на початок та кінець окремих проміжків часу – доби, місяця тощо, без визначення результату інвентаризації – нестачі. До того ж, зображення на екрані (скріншоти) програми не відповідають критеріям первинних та облікових документів, що передбачені вимогами Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996–XIV [2] та Положенням «Про документальне забезпечення записів в бухгалтерському обліку» від 24.05.1995 № 88 [3].

У зв'язку з тим, що перед експертом поставлено питання документального підтвердження встановленої нестачі, то він при проведенні дослідження користується тими нормативними, законодавчими актами та бухгалтерськими документами підприємства, якими передбачено алгоритм проведення інвентаризації та документальне її підтвердження. Відповідно до «Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5), об'єктами дослідження судової економічної експертизи є документи бухгалтерського, податкового обліку, де зафіксована інформація про господарські операції [1].

Порядок проведення інвентаризації активів і зобов'язань та оформлення її результатів визначено вимогами Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затвердженого наказом Міністерством фінансів України від 02.09.2014 № 879 [4].